

Erfgoed Brussel

40

Lente 2026

U

Dossier

**ART DECO,
RESOLUUT MODERN**

urban.brussels

26

La Cambre en de eerste vrouwelijke architectuurstudenten

Vrouwelijke architecten in het interbellum

VERONIQUE BOONE

IR.-ARCH., PROFESSOR, LABORATOIRE HORTENCE, FACULTEIT ARCHITECTUUR ULB LA CAMBRE-HORTA

ÉLISABETH GÉRARD

ARCHITECTE, ONDERZOEKSTER LABORATOIRE HORTENCE, FACULTEIT ARCHITECTUUR ULB LA CAMBRE-HORTA

NVDR

Het *Institut supérieur des arts décoratifs*, (ISAD) *La Cambre*, opgericht in 1927 door Henry van de Velde was vernieuwend op meer dan een vlak. Het meest opvallende is ongetwijfeld de brede toegankelijkheid voor vrouwelijke studenten, naast de aanwezigheid van vrouwelijke docenten. Deze bijdrage staat stil bij enkele architectuurstudenten van het eerste uur en hun verdere loopbaan.

AFB. 1
Het lerarenkorps en de studenten van La Cambre, 1927 (© CIVA collections Brussels).

Op een iconische foto van het in 1927 opgerichte *Institut supérieur des arts décoratifs* (ISAD) *La Cambre* zijn veel vrouwelijke studenten te zien (AFB. 1). De meesten onder hen waren ingeschreven voor opleidingen in de toegepaste kunsten (wandtapijten, ornamentiek, boekbinden enz.). Slechts één van hen volgde de richting architectuur. In de periode voor de Tweede Wereldoorlog meldden tien studentes zich aan voor de architectuuropleiding, uiteindelijk behaalden vijf van hen hun diploma. Wat waren hun profielen en wat dreef hen toen ze hun studies aan La Cambre aanvatten? Hoe vonden zij hun weg in het Brusselse beroepsleven? En, tot slot, hoe heeft hun opleiding hun architecturale ontwikkeling beïnvloed? Hun realisaties behoorden tot de eerste projecten van vrouwelijke architecten in het Brussels gewest. Vanaf het begin richtte de architectuuropleiding zich sterk op moderniteit en zelfs op functionalisme. Het onderzoek naar het werk van de eerste vrouwelijke architecten levert een meer genuanceerd beeld op. Hun benadering was modern maar meer pragmatisch.

EEN NIEUWE WIND IN HET ARCHITECTUURONDERWIJS

Met de oprichting van ISAD La Cambre pleitte Henry van de Velde voor een onderwijs waarin verschillende kunst disciplines en architectuur nauw met elkaar werden verbonden. Het nieuwe instituut positioneerde zich daarmee tegelijkertijd als een medestander van de kunstacademies – die konden bogen op een lange onderwijs traditie in de beeldende kunsten – én

als een tegenhanger ervan. De instelling wedijverde bovendien met de honderden kleine ambachtsscholen die zich vooral op vakmanschap richtten. Terwijl de kunstacademies liberaal georiënteerd waren, georganiseerd werden door lokale overheden en vaak zeer academisch onderwijs boden, ressorteerden de ambachtsscholen onder het ministerie van Nijverheid en Arbeid en richtten ze zich vooral op arbeiders, met als doel de industriële productie van meubels en decoratieve objecten te verbeteren¹. Onder de laatste groep vielen de Sint-Lucasscholen, die alleen toegankelijk waren voor mannen en als katholiek antwoord golden op het liberalisme en classicisme van de kunstacademies². Hoewel vrouwen daar sinds 1889 theoretisch wel toegang tot hadden³, heerste er een klimaat van vijandigheid ten aanzien van vrouwelijke kunstenaars.

Voor het nieuwe instituut voor toegepaste kunsten baseerde van de Velde het onderwijs op dezelfde principes als die voor zijn lessen in het Duitse Weimar 20 jaar eerder. De samenwerking tussen kunstenaar, ambachtsman en fabrikant vormde een kernidee binnen de pedagogische aanpak die hij in La Cambre ontwikkelde⁴. ISAD La Cambre bood afdelingen aan voor metaalbewerking, keramiek, reclame, boekbinden en boekdecoratie, beeldhouwkunst, schilderkunst, weven, ornamentiek en – in tegenstelling tot Weimar – ook voor theater, architectuur en stedenbouw. Van de Velde beschouwde de opleiding architectuur en stedenbouw niettemin als superieur aan alle andere artistieke opleidingen, die volgens hem in dienst moesten staan van de architectuur.

1. Voor meer informatie zie: *Bronnengids architectuuronderwijs Vlaanderen*, Antwerpen, VAI/CVAa, 2012.

2. HEYNICKX, R., SCHOONJANS, Y., STERKEN, S., *Tekenen en betekenen. Opstellen over het architectuurinstituut Sint-Lucas, 1862-2012*, Leuven, Leuven University Press 2012.

3. MIDANT, J.-P. (ed.), *L'Académie de Bruxelles. Deux siècles d'architecture*, Archives d'Architecture Moderne, 1989, p. 57.

4. Zie een toespraak die Henry van de Velde hield tijdens een bezoek van de pers, 'L'Institut supérieur des arts décoratifs', *La Cité*, 3-4, 1928, p. 36.

5. Later, na haar tweede huwelijk, beter bekend als Marcelle Lacroix-Flagey.

6. FIEDLER, J., FEIERABEND, P. (dir.), *Bauhaus*, Keulen, Könnemann, 2000, pp. 354-356.

7. VERDICKT, C., 'How a Young Girl Went to Wales during the Great War, to Become the Leading Lady at "La Cambre" Institut supérieur des arts décoratifs in Brussels', in GROOT, M., et al. (dir.), *MOMOWO. Women Designers, Craftswomen, Architects and Engineers Between 1918 and 1945*, Ljubljana, 2017, pp. 38-43 (Women's Creativity 1).

8. JURRIANSE, M.W., 'Berthe Van Regemorter In Memoriam 21 april 1879 - 31 december 1964', in BRUMMEL, L. et al. (dir.), *Het Boek*, Den Haag, Martinus Nijhoff, 1965-1966, pp. 178-182 (3).

AFB. 2
Het architectuuratelier met op het middenplan Margarethe Raemaekers, 1931
(© CIVA collections Brussels).

9. Brussel, LCAV, *docentendossier Berthe Van Regemorter*.

10. DEVILLEZ, V., 'Marcelle Jasinska/LaCroix-Flagey (1900-1999)', *Tijdschrift voor interieurgeschiedenis en design*, 45, 2023, pp. 123-126.

11. VAN LOO, A. (ed.), *Repertorium van de architectuur in België: van 1830 tot heden*, Antwerpen, Mercatorfonds, 2003, p. 623.

12. MIEROP, C., HOA, J.-P., *Simone Guillissen-Hoa, architecte, 1916-1996*, Brussel, Prisme éditions, 2023; Tentoonstelling 'Simone Guillissen-Hoa', CIVA, Brussel 24.04.2024 - 22.09.2024; VRANKEN, A., *Simone Guillissen-Hoa (1916-1996), parcours, œuvre et héritage d'une architecte: un nouveau récit inclusif de l'architecture moderne en Belgique*, Brussel, ULB Faculté d'Architecture La Cambre-Horta, in uitvoering.

13. SERULUS, K., GIMENO-MARTÍNEZ, J., STERCKX, M., *Untold Stories: vrouwelijke ontwerpers in België*, CFC-Editions, Bruxelles, 2025, p. 74-75.

14. VAN MEERHAECHTE, M., 'L'Art décoratif Céline Dangotte. Vakmanschap en idealisme in tijden van oorlog en economische depressie', *Erfgoed Brussel*, lente 2021, pp. 92-111.

met verschillende kunstenaars en architecten, waaronder haar toekomstige collega's Albert Van Huffel en Gustave Van de Woestyne⁷. Haar atelier was een van de drukst bezochte aan La Cambre en trok een overwegend vrouwelijk publiek. Berthe Van Regemorter genoot grote erkenning in België voor haar boekbindwerk. Indertijd gaf zij ook les aan de zijde van Roger Avermaete aan de *Vrije Akademie van Antwerpen*, vanaf de oprichting van de school in 1926. Ze bleef haar hele carrière verbonden aan beide instituten. Van 1909 tot 1911, na haar opleiding boekbinden in Brussel, ging Van Regemorter zich in Londen bij *Sangorski & Sutcliffe*⁸ verder bekwamen in het decoreren van boeken. Uit haar correspondentie met van de Velde blijkt zijn grote waardering voor de kwaliteit van haar werk en haar capaciteiten als lesgeefster⁹.

Marcelle Jasinska doceerde 'Kleurwetenschap en -harmonie', in het verlengde van haar schilderactiviteiten, die van de Velde al in 1925 waren opgevallen¹⁰. Toch zou het tot na de oorlog duren voordat een vrouwelijke architect een architectuuratelier zou leiden: Monique De Koninck werd in 1946 assistente van Victor Bourgeois en bleef dat tot het begin van de jaren 1950. Daarna zouden vrouwelijke docenten lange tijd afwezig blijven in de architectuurateliers. Pas in 1981 zou een vrouwelijke architect, Nele Huisman, opnieuw aan het hoofd van een atelier staan¹¹.

VROUWELIJKE ARCHITECTEN AAN LA CAMBRE

Buiten de recente belangstelling voor Simone Guillissen-Hoa¹², een opvallende figuur van het naoorlogse modernisme, blijven vrouwelijke architecten vandaag de dag vaak onderbelicht in de geschiedschrijving en zijn ze in de praktijk bijna onzichtbaar. Namen als Claire Henrotin, Margarethe Raemaekers, Ora Ingber en Judith Gourary blijven grotendeels onbekend (AFB. 2). Ondanks hun marginale aanwezigheid in de opleidingen architectuur en stedenbouw, blonken vrouwelijke studenten vaak uit door hun grote inzet en uitstekende resultaten. Anderen zetten hun architectuurstudies na het eerste jaar stop. Zo schreef Hélène Bohy-Denis zich in 1929 in voor architectuur, maar studeerde ze in 1936 af in typografie en werd ze een socialistisch-feministische activiste en typografe¹³. Anderen, zoals Claire Limbosch, dochter van Céline Dangotte¹⁴ en Elisabeth Prins, kozen

VROUWEN IN HET ONDERWIJSTEAM

Van de Velde stelde vanaf het begin een docententeam samen met bekende architecten en kunstenaars uit avant-gardistische kringen: Huib Hoste, Victor Bourgeois en Louis Van der Swaelmen voor architectuur en stedenbouw, Joris Minne voor reclame en illustratie, Albert Van Huffel voor 'ornamentiek'. Hij trok ook twee vrouwen aan, namelijk Elisabeth De Saedeleer voor textielvakken en Berthe Van Regemorter voor boekkunst. In mei 1928 werd Marcelle Jasinska⁵ officieel benoemd, ter vervanging van Lucien Rion. Zij gaf het algemene vak 'Kleurwetenschap en -harmonie' en de cursus 'Schutbladen'. Thylla Janlet-van de Velde, dochter van de oprichter, vervoegde in 1930 het docententeam voor mode en couture, een afdeling die toen werd opgericht. Ter vergelijking: aan het Bauhaus in Weimar en Dessau kreeg slechts één vrouw de leiding over een atelier: Gunta Stölz, voor weven⁶. Net als bij hun mannelijke collega's in La Cambre, werden deze vrouwen in het docententeam opgenomen op basis van professionele erkenning en hun persoonlijke banden met van de Velde.

Elisabeth De Saedeleer, dochter van Valerius De Saedeleer, een vriend van van de Velde, had toen al een bekend weefatelier dat samenwerkte

AFB. 3
 Elisabeth Prins, Ontwerp voor
 kinderkamer, gouache
 op papier ca 1935
 (© CIVA collections Brussels).

van meet af aan voor aanverwante disciplines, zoals technisch tekenen en interieurdecoratie ('ornamentiek' **AFB. 3**). In 1929 studeerde Marie Louise Zimmer, die later als docent weefatelier aan La Cambre werkte, als eerste af in ornamentiek. Elisabeth Prins, die later zou trouwen met Gustave Herbosch, student architectuur en stedenbouw, volgde onder meer lessen bij Victor Bourgeois en Antoine Pompe¹⁵ en werkte in de jaren 1930 als interieurontwerpster. Ze werkte onder andere mee aan het Belgische paviljoen op de Wereldtentoonstelling van Parijs in 1937.

Een sleutelfiguur tijdens het interbellum in het Brussels gewest was architecte Claire Henrotin. In 1930 was zij de eerste Belgische vrouw die afstudeerde als architect en in 1932 behaalde ze een tweede diploma in stedenbouw. Haar studentenproject voor een Brusselse tuinvijk prijkte in 1928 in een nummer van het tijdschrift *La Cité*¹⁶ dat gewijd was aan La Cambre. Naast samenwerkingen met andere architecten die ze tijdens haar studies ontmoette, zoals haar docent Victor Bourgeois of medestudenten Margarethe Raemaekers en Jean Canneel-Claes, realiseerde ze enkele werken die het modernistische ideeëngoed belichaamden, niet zozeer esthetisch maar ideologisch, zoals een 'minimumwoning' in Verviers uit 1933. Tot

haar opmerkelijkste projecten behoort een samenwerking met Bourgeois tijdens de oorlog. Ze tekende met hem een grootschalige stedenbouwkundige studie uit voor de regio Saint-Hubert als recreatiegebied. Hoewel Henrotin de enige vrouw was die een diploma stedenbouw behaalde, tonen archieven aan dat Margarethe Raemaekers en Ora Ingber ook lessen in die richting volgden.

GEEN PLAATS VOOR VROUWELIJKE ARCHITECTEN

Tijdens het interbellum ondervonden Belgische vrouwen ten opzichte van mannen nog heel wat discriminatie, hetgeen hun toegang tot het vrije beroep van architect sterk bemoeilijkte. Gehuwde vrouwen werden wettelijk nog als afhankelijk van hun man beschouwd en als minderjarig behandeld¹⁷. Zij kregen pas in 1948 volledig stemrecht, maar ook daarna bleven ongelijkheden bestaan op het vlak van werkgelegenheid en financiële autonomie. Naast de materiële hindernissen kregen vrouwen ook af te rekenen met een soort rationalisme dat vooral werd gepromoot door architecten van de modernistische beweging en dat ervoor zorgde dat ze nog meer werden uitgesloten van het

15. Curriculum vitae Elisabeth Prins (CIVA, Fonds Herbosch, doos 10).

16. 'L'Institut supérieur des arts décoratifs', op. cit.

17. De wet op het principe van gelijkheid tussen echtgenoten en het principe van gezamenlijk beheer van huishoudelijke zaken werd van kracht in 1932.

18. HEYNEN, H., 'L'inscription du genre dans l'architecture', *Perspective*, 2007, 4, pp.693-708

19. ontregelende en vriele kracht BRUNFAUT, G., 'L'Exposition de la Société centrale d'Architecture', *La Cité*, september 1926, p. 32.

20. HERBOSCH, G., 'Architecture et Urbanisme', *L'Équerre*, maart 1935, pp. 2-5.

21. Inventaris van het Brussels erfgoed, nr. 39020 (<https://monument.heritage.brussels/nl/buildings/39020>), opzoekingen en tekeningen van de architecten door de auteurs van dit artikel.

architectenberoep. In een wereld waarin genderstereotypen domineerden, werd van vrouwen vaak verondersteld dat ze irrationeel waren en door hun emoties werden geleid in plaats van door 'gezond verstand'. Die vermeende 'incompetentie' vormde een reëel obstakel voor vrouwen die binnen het modernisme een plek wilden veroveren¹⁸. In die tijd gingen mannelijkheid en moderniteit in veel architectendiscoursen immers hand in hand. De Belgische architect Gaston Brunfaut noemde het modernisme in 1926 bijvoorbeeld een "force déréglée et virile"¹⁹.

SAMEN ONTWERPEN: DE ZOEKTOCHT NAAR BONDGENOTEN

Claire Henrotin en Margarethe Raemaekers leerden elkaar tijdens hun studies kennen en beslisten daarna samen te werken, onder andere voor wedstrijdontwerpen en bouwprojecten in Brussel en omgeving. Die projecten behoren tot de eerste verwezenlijkingen van vrouwelijke architecten in het Brussels gewest. Het valt daarbij op dat ze ervoor kozen niet met mannen samen te werken. Hoewel hun exclusieve samenwerking hen mogelijk kwetsbaarder maakte of hen uit het netwerk van hun mannelijke collega's buitensloot, was het ook een manier om zich te profileren als onafhankelijke vrouwen die niet in de schaduw van een mannelijke partner stonden. Als beloftevolle architecten kregen ze in 1935 aandacht in het tijdschrift *L'Équerre*, waar Gustave Herbosch hen met enkele van hun realisaties voorstelde in een artikel over jonge architecten²⁰.

In datzelfde jaar ontwierpen en signeerden de twee architectes samen een klein appartementsgebouw aan de Hertogendreef 26 in Watermaal-Bosvoorde, in opdracht van een familielid van Claire Henrotin (AFB. 4A en 4B). Henrotin woonde er trouwens zelf tot in 1941, toen zij naar de provincie Luxemburg verhuisde. Het gebouw staat vandaag op de inventaris van het bouwkundig erfgoed van het Brussels gewest, een teken van erkenning voor de architecturale kwaliteit van het ontwerp²¹. Het gebouw bestaat uit drie ruime appartementen met twee slaapkamers, één per verdieping. De gevel, uitgevoerd in baksteen met terugliggende voegen, met grote vlakken zonder ornamenten en brede ramen, verleent het gebouw een moderne uitstraling die verwijst naar de

Amsterdamse School. De plattegronden getuigen van een doordachte indeling: een ruime hal met ingebouwde vestiaire, de scheiding van dag- en nachtruimten en een rationele, ergonomische maar ruime badkamer en keuken (AFB. 5).

Nog in datzelfde jaar namen de twee vrouwen samen deel aan een wedstrijd voor een nieuwe meisjesschool in Jambe²² (AFB. 6). Voor die gelegenheid werkten ze samen met landschapsarchitect Jean Canneel-Claes, met wie Henrotin haar studies aan La Cambre in 1927 was begonnen. Daarnaast ontwierp Henrotin in Ukkel (Victor-Emmanuel III laan 70) in haar eentje een driegevelwoning voor weduwe Van Bever. Na haar vertrek uit Brussel zette ze haar carrière vooral als stedenbouwkundige voort in de provincie Luxemburg. Margarethe Raemaekers volgde een ander pad: zij trouwde met historicus en ULB-professor Jean de Sturler. Na hun scheiding was ze toe aan een carrièreswitch: tijdens de oorlog verbleef ze in Engeland en daarna ontwikkelde ze zich als antropologisch fotografe in het Arabische Jemen²³, waar ze bijzondere aandacht besteedde aan de plaatselijke leef- en woongewoontes.

EEN IDEOLOGISCH ENGAGEMENT VOOR HET MODERNISME

Claire Henrotin, die als eerste Belgische vrouw een architectuuropleiding afrondde, illustreert de onzichtbaarheid van vrouwelijke collega's van haar generatie. Ondanks haar moderne praktijk en gedeeltelijke erkenning door vakgenoten, raakte haar naam in de vergetelheid. Pas na de ontdekking van een artikel van haar hand uit 1931 over rationeel meubilair in het *Bulletin ergologique*²⁴, dat werd teruggevonden in het archief van modernistisch architect Huib Hoste, kwam haar werk opnieuw onder de aandacht²⁵. Op het gebied van de rationele woonarchitectuur, die een aanzienlijke plaats innam in de reflecties van de modernistische architecten, wist Henrotin zich een vooraanstaande positie te verwerven. Ze schreef een reeks artikelen in het *Bulletin ergologique* en het kunsttijdschrift *Savoir & Beauté*²⁶ en werd uitgenodigd voor een lezing over dat onderwerp door de *Fédération nationale des femmes libérales*²⁷. Haar werk kreeg zelfs internationale weerklank²⁸. Kort na de Tweede Wereldoorlog bleef ze werkzaam in het domein van modern wonen als lid van de vrouwelijke adviescommissie bij een grote internationale tentoonstelling in Parijs en Milaan²⁹.

22. HERBOSCH, G., *op. cit.*

23. Een collectie van haar foto's wordt bewaard in het Fotomuseum in Rotterdam (https://collectie.nederlands-fotomuseum.nl/fotografen/detail/eb30c5a3-7e42-9bbe-af41-c3907681b53c/media/bfe-6f8a2-dc5b-29a9-0759-9883ad-7f37a1?mode=detail&view=horizontal&q=sturler&rows=1&page=1&sort=order_s_belang%20asc)

24. HENROTIN, C., 'Le mobilier rationnel de la Cuisine moderne (1)', *Bulletin ergologique (Annexe mensuelle au Bulletin du Comité national belge de l'Organisation scientifique)*, 1932, p. 43.

25. DE CAIGNY, S., *Bouwen aan een nieuwe thuis. Wooncultuur in Vlaanderen tijdens het Interbellum*, Leuven, Leuven University Press, 2010, p. 83.

26. HENROTIN, C., 'L'habitation minimum et la vie ménagère', *Savoir & Beauté*, 1931, pp. 166-170.

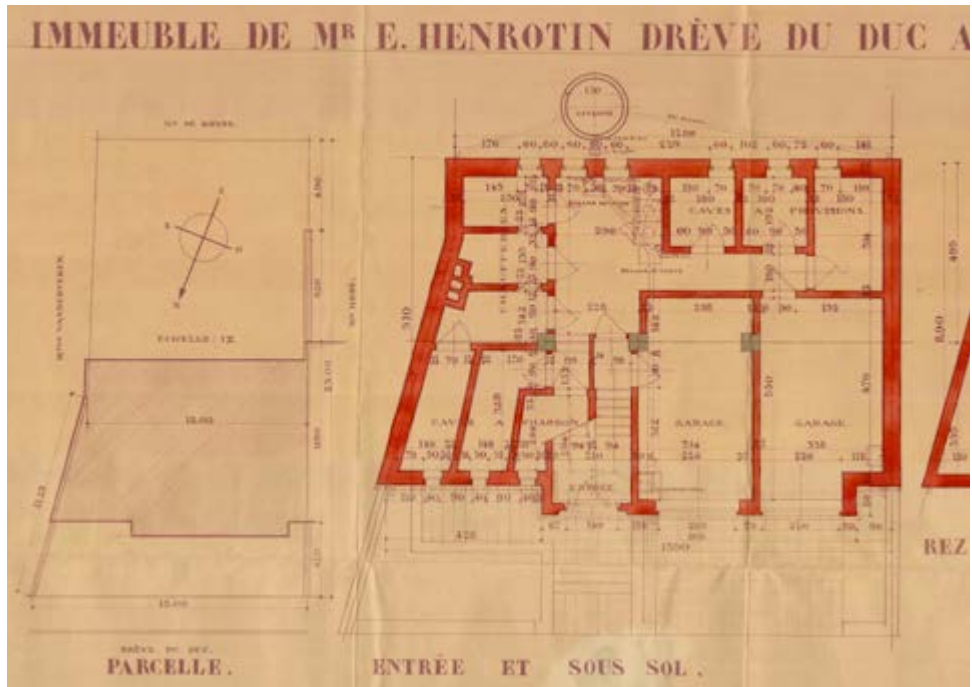
27. GUBIN, E. en PIETTE, V., 'Travail ou non-travail? Essai sur le travail ménager dans l'entre-deux-guerres', *Revue belge de philologie et d'histoire*, 79-2 2001, pp. 645-678.

28. HENROTIN, C., 'A mobilia racional na cozinha moderna', *Idort*, 1933, pp. 45-46.

29. *Exposition internationale Urbanisme et Habitation - Section belge, Paris 1947: plan catalogue*, Fédération royale des sociétés d'architectes de Belgique, Fédération des associations belges d'ingénieurs, Confédération nationale de la construction, 1947, p. 58.

AFB. 4B

Plan, Appartementsgebouw,
Hertogendreef 26, Watermaal-
Bosvoorde, arch. Claire Henrotin
en Margarethe Raemaekers, 1935
(© CIVA collections Brussels).

AFB. 4A

Appartementsgebouw,
Hertogendreef 26, Watermaal-
Bosvoorde, arch. Claire Henrotin
en Margarethe Raemaekers, 1935
(T. Verhofstadt © urban.brussels).

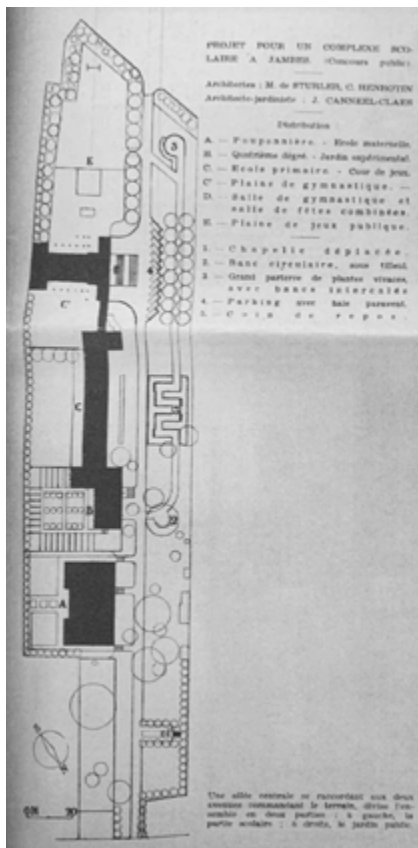
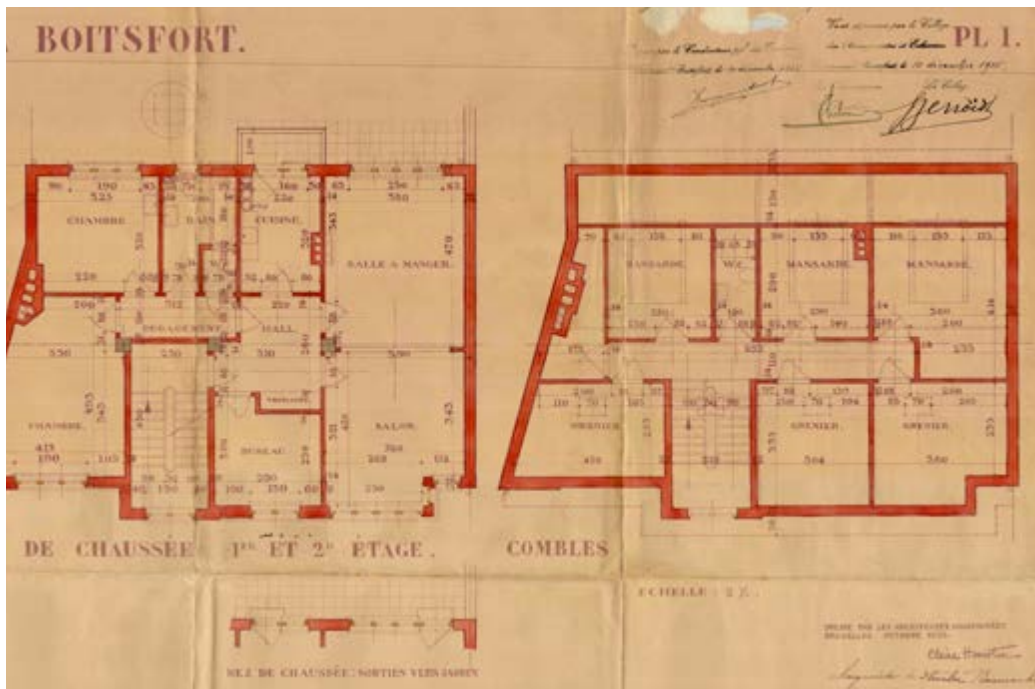

Ondanks haar expertise in rationeel meubilair, bereikte Henrotin echter nooit de bekendheid van tijdgenoten als Louis-Herman De Koninck, hoewel haar invloed op hen onmiskenbaar was. In tegenstelling tot haar mannelijke collega's heeft ze weinig of geen financieel voordeel gehaald uit haar werk en verdween ze geleidelijk uit het collectieve geheugen. Ze beschikte niet over directe erfgenamen en dus zijn haar archieven verloren gegaan, waardoor haar professionele loopbaan en realisaties moeilijk te reconstrueren zijn.

CONCLUSIE

Ondanks hun veelbelovende start raakte de eerste generatie vrouwelijke architecten snel in de vergetelheid. Hun projecten zijn soms minder uitgesproken of herkenbaar dan die van hun mannelijke tijdgenoten, maar zijn daarom niet minder interessant. Deze vrouwen dienen opnieuw opgenomen te worden in het verhaal van de Belgische en Brusselse architectuur. Een huis ontworpen door een vrouw in het interbellum is een unieke historische getuigenis, die veel kan vertellen over de specifieke benadering van vrouwelijke architecten in een

30. STRATIGAKOS, D., *Where are the women architects?*, Princeton, Princeton University Press, in association with Places Journal, 2016 ; NOCHLIN, L., *Why have there been no great women artists? (1971)*, Londen ; New York, Thames & Hudson, New York, 2021.

AFB. 5
 Claire Henrotin, Margarethe Raemaekers, Jean Canneel-Claes, ontwerp voor architectuurwedstrijd voor meisjesschool in Jambes, 1935, in HERBOSCH, G., « Architecture et Urbanisme », L'Equerre, mars 1935, pp. 2-5.

tijd waarin vrouwen uitzonderingen waren in het vak. De architectuur van die vrouwen kan – uitgaande van de doctrine van La Cambre – niet altijd formeel als ‘modernistisch’ worden bestempeld, maar wordt vaak gekenmerkt door een specifieke aanpak, die berust op een bijzondere aandacht voor de bewoner, en niet door een streven naar erkenning. Onderzoek moet oog hebben voor randpraktijken in de architectuur en moet zich losmaken van het dominante relaas van de ‘genie-architect’³⁰, dat vaak weinig representatief is voor de verscheidenheid van de architectuurproductie in een architecturaal zo gelaagde stad als Brussel.

Vertaald uit het Frans

Redactiecomité

Jean-Marc Basyn, Julie Coppens, Paula Dumont, Suzanne Gillijns, Valerie Orban en Cecilia Paredes.

Wetenschappelijke coördinatie

Paula Dumont

Experten-adviseurs

Manuela Core, Caroline Criquillon, Eric Demelenne, Catherine Leclercq, Anne Totelin, Manja Vanhaelen

Coördinatie iconografie

Paula Dumont met de hulp van Julie Coppens

Auteurs / redactionele medewerking

Carmen Azevedo, Renaud Bardez, Veronique Boone, Manuela Core, Caroline Criquillon, Carla Debarre Odile De Bruyn, Eric Demelenne, Florence Donneux, Paula Dumont, Elisabeth Gerard, Thierry Henrard, Vincent Heymans, Chantal Kesteloot, Jochen Ketels, Philippe Leblanc, Catherine Leclercq, Isabelle Lecocq, Murielle Lesecque, Cécile Mairy, Valérie Orban, Cecilia Paredes, Emilia Pauchard, Savinien Peeters, Noémie Petit, Anne-Marie Pirlot, Mathilde Semal, Maité Springael, Caroline Styfhals, Barbara Van Der Wee, Manja Vanhaelen, Wivine Wailliez, Catherine Walraevens, Stefan Wouters

Eindredactie nederlands

Paula Dumont

Eindredactie frans

Valérie Orban

Vertaling

Oneliner, Liesbeth Degreef en Ibe De Turck van urban.brussels

Vertaling Abstract

vertaaldienst van de GOB

Nalezing

Koen Raeymakers, Jean-Marc Basyn, Suzanne Gillijns, Coralie Desmet, Wim Kenis, Tom Verhofstadt, Ilse Weemaels

Lijst met afkortingen

ARA – Algemeen Rijksarchief
BBHR – Besluit Brusselse Hoofdstedelijke Regering
BGHM – Brusselse Gewestelijke Huisvestingsmaatschappij
CIVA – Centre international pour la ville, l'architecture et le paysage
ISAD – Institut Supérieur des Arts décoratifs
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor Kunstraprimonium- Institut royal du Patrimoine artistique
OW – Openbare Werken
SAB – Stadsarchief Brussel
ULB – Université libre de Bruxelles

ISSN

2034-5771

Wettelijk Depot

D/2026/6860/001

Cette revue paraît également en Français sous le titre « Bruxelles Patrimoines ».

Cartografie artikel 3

Emilia Pauchard

Vormgeving

Toast Confituur Studio

Ontwerper van de maquette

Polygraph

Druk

InitialP

Verspreiding

Cindy De Brandt, Ilse Weemaels
bpeb@urban.brussels

Coördinatie van de publicaties

Cecilia Paredes

Bedankingen

Philippe Charlier, Céline Chéron, Adrien Dominique Caroline Esgain, Marine Gerard Pascale Ingelaere, Romain Landmeters, Harry Lelièvre, Muriel Muret, Jules Poncin

Verantwoordelijke uitgever

Sarah Lagrillière, adjunct-directeur
generaal
urban.brussels (Gewestelijke
Overheidsdienst Brussels
Stedenbouw en Erfgoed)
Kunstberg 10-13, 1000 Brussel

Contact

Directie Kennis en Communicatie
Kunstberg 10-13, 1000 Brussel
www.erfgoed.brussels
editions@urban.brussels

Herkomst van de foto's

Ondanks alle zorg die besteed is aan het opsporen van de rechthebbenden, worden eventuele begunstigen die niet werden gecontacteerd verzocht zich te melden bij de Directie Kennis en Communicatie van urban.brussels.

Erfgoed Brussel reeds verschenen

- 001 – November 2011 – Terug naar school
- 002 – Juni 2012 – De Hallepoort
- 003-004 – September 2012 – De kunst van het bouwen
- 005 – December 2012 – Hôtel Dewez
- Extra nummer 2013 – Het erfgoed schrijft onze geschiedenis
- 006-007 – September 2013 – Brussel, m'as-tu vu?
- 008 – November 2013 – Industriële architectuur
- 009 – December 2013 – Parken en tuinen
- 010 – April 2014 – Jean-Baptiste Dewin
- 011-012 – September 2014 – Geschiedenis en herinnering
- 013 – December 2014 – Cultusgebouwen
- 014 – April 2015 – Zoniënwoud
- 015-016 – September 2015 – Ateliers, fabrieken en kantoren
- 017 – December 2015 – Stadsarcheologie
- 018 – April 2016 – De Gemeentehuizen
- 019-020 – September 2016 – Stijlen gerecycled
- 021 – December 2016 – Victor Besme
- 022 – April 2017 – Art nouveau
- 023-024 – September 2017 – Natuur in de stad
- 025 – December 2017 – Conservatie op de steigers
- 026-027 – April 2018 – Kunstenaarsateliers
- 028 – September 2018 – Het Erfgoed, dat zijn wij!
- Extra nummer – 2018 – De restauratie van een uitzonderlijk decor
- 029 – December 2018 – Historische Interieurs
- 030 – April 2019 – Beton
- 031 – September 2019 – Een plaats voor kunst
- 032 – December 2019 – De straat anders bekeken
- 033 – Lente 2020 – Lucht, warmte, licht
- 034 – Lente 2021 – Kleuren en texturen
- 035 – Lente 2021 – Georges Houtstont en de ornamentenkoorts van de Belle Époque
- 036 – Herfst 2022 – Stadsgezichten
- 037 – Herfst 2024 – Objecten en collecties
- 038 – Lente 2025 – Focus 1939-99
- 039 – Zomer 2025 – Kantoorreconversies
- 040 – Lente 2026 – Art Deco, resoluut modern

Alle artikels kunnen geraadpleegd worden op www.erfgoed.brussels

Urban.brussels zet resoluut in op de kennismaatschappij en wil met zijn publiek een moment van introspectie en expertise delen over de stedelijke thema's van vandaag. De pagina's van *Erfgoed Brussel* bieden het stedelijk erfgoed in al zijn diversiteit een forum voor open en pluralistische reflectie.

De art-decostijl is onlosmakelijk verbonden met de tijdsgeest van het interbellum waarin een golf van vernieuwing door de samenleving gaat. Dit nummer wil dit aspect belichten met bijdragen die maatschappelijke thema's behandelen zoals de toegang van vrouwen tot het beroep van architect, maar ook meer technische onderwerpen zoals de uitdaging die de nieuwe materialen van toen vormen voor de restauratie van art deco erfgoed vandaag.

Sarah Lagrillièrè
Adjunct Directeur Generaal

U

20 €

ISBN 978-2-87584-240-4